

INFORMACIJA

Baltistika VI tarptautiniame slavistų suvažiavime

Tarptautiniai slavistų suvažiavimai jau vyko visose slavų kraštų sostinėse, o Prahoje 1968 metų rugpiūčio 7–13 d. vykęs suvažiavimas buvo jau antrasis, organizuotas Čekoslovakijos slavistų. Šios šalies mokslininkai yra ir slavistų suvažiavimų iniciatoriai: jų rūpesčiu 1929 metais Prahoje įvyko pirmasis tarptautinis slavistų suvažiavimas, kuris buvo skirtas paminėti čekų filologo ir istoriko – slavų filologijos pradininko Josefo Dobrovskio (1753–1829) šimtosioms mirties metinėms.

Visi slavistų suvažiavimai, galima sakyti, buvo reikšmingi ir baltistikai. Jau pirmojo suvažiavimo dalyvių tarpe mes randame tokius baltistikos istorijoje gerai žinomus vardus, kaip Janis Endzelynas (Latvija), Janas Boduenas de Kurtenė (Lenkija), Antuanas Mejė (Prancūzija), Josepis Mikola (Suomija), Maksas Nydermanas (Šveicarija), Richardas Ekblomas (Švedija), Olafas Brokas (Norvegija), Maksas Fasmeris (Vokietija), Janas Otremskis (Lenkija) ir kt. Lietuvai suvažiavime atstovavo Kauno universiteto profesorius Mykolas Biržiška. Čekoslovakijos mokslininkų vardu pirmojo suvažiavimo dalyvius sveikino tuometinis Čekų mokslo ir meno akademijos prezidentas, tiek daug nusipelnęs baltų filologijai mokslininkas, Josefas Zubatas. Žymūs baltistai dalyvavo ir visuose kituose slavistų suvažiavimuose. Suvažiavimams skirtuose leidiniuose būdavo paskelbiama ir nemaža vertingų studijų iš baltų filologijos srities.

VI Tarptautiniame slavistų Prahos suvažiavime dalyvavo 1828 asmenys iš 27 Euro-

pos, Amerikos, Azijos, Australijos kontinentų šalių. Gausiausiai, žinoma, buvo atstovaujami suvažiavimo šeimininkai – čekai ir slovakai – net 616 dalyvių. Didelės buvo Bulgarijos (173), Tarybų Sąjungos (162), Jugoslavijos (142), Jungtinių Amerikos Valstijų (113), Federatyvinės Vokietijos respublikos (89), Vokietijos Demokratinės respublikos (69), Lenkijos (89), Rumunijos (83), Vengrijos (47), Anglijos (40), Prancūzijos (31) ir kai kurių kitų šalių delegacijos. Į suvažiavimą savo delegatus atsiuntė ir tokie, rodos, tolimi slavistikos problemoms kraštai, kaip Australija, Naujoji Zelandija, Izraelis, Japonija ir kt.

Įdomu, jog VI Prahos suvažiavime buvo galima sutikti asmenų, dalyvavusių jau pirmajame slavistų suvažiavime – tai pastarojo penkmečio Tarptautinio slavistų komiteto pirmininkas čekų kalbininkas akad. Bohuslavas Havranekas, dabartinis šio komiteto pirmininkas lenkų kalbininkas akad. Vitoldas Doroševskis, žymusis filologas Romanas Jakobsonas (I suvažiavime atstovavęs Čekoslovakijai), čekų kalbininkas prof. Leontijus Kopeckis ir kt.¹

VI suvažiavimo pranešimai buvo suskirstyti į penkias pagrindines sekcijas, skirtas kalbotyros, literatūros mokslo, bendriems kalbotyros ir literatūros klausimams, tautosakos, istorijos problemoms.

¹ VI Tarptautinio slavistų suvažiavimo proga iš spaudos išėjo leidinys, skirtas I suvažiavimui: I. Sjezd slovanských filologů v Praze 1929, Bibliografie, Sestavila Růžena Rejnková, Praha, 1968.

VI Tarptautinio slavistų suvažiavimo problematika buvo tokia gausi ir įvairi, kad ir dideliame straipsnyje vargu ar būtų įmanoma kiek detaliau ją apibūdinti. Vien lingvistinių pranešimų buvo apie pusantro šimto. Pranešimai buvo sugrupuoti pagal jų tematiką, ir kiekvienai jų grupei, kiekvienai temai buvo skirtas atskiras posėdis.

Suvažiavimo dienotvarkėje buvo tokios fonologijos ir morfologijos temos: fonologinė žodžio struktūra, skiemens problematika, slavų akcentologija, sinchroninė fonologija ir morfologija, morfologinė žodžio struktūra, slavų kalbų morfologinės priemonės. Kelios temos buvo skirtos slavų kalbų žodynui. Tokios leksikologijos – leksikografijos temos, kaip slavų kalbų žodyno struktūra, žodyno sudėties istorija, žodžių formacijos analizė, semantikos klausimai, slavų kalbų žodyno sudėties analizė, istorinis-etimologinis slavų leksikos tyrinėjimas, leksikografija, susilaukė, suprantama, kaip ir visų kitų kalbotyros sričių problemos, kiekviena ke-liolikos pranešimų. Keletas temų buvo ir iš sintaksės: žodžių tvarka, vientisinio sakinio struktūra, atskirų sakinio tipų raida, sudėtinio prijungiamojo sakinio klausimai. Įdomūs pranešimai buvo skirti atskiriems literatūrinių kalbų standartizacijos, mašininio vertimo, aspektologijos, onomastikos, istorinės dialektologijos ir slavistikos istorijos klausimams. Plačiai suvažiavime buvo svarstyti ir slavų kalbų santykiai: interdialektiniai, slavų – rumunų, Balkanų – Karpatų ir slavų – neslavų kalbų. Tačiau, kaip matyti, šiame slavistų suvažiavime specialiai nefigūravo baltų – slavų kalbinių ryšių problema. Maskvos suvažiavime 1958 m. pastarąja tema buvo padaryti net keturi pranešimai, Sofijos suvažiavime 1963 m. – tik vienas (T. Ler-Splavinskio), ir tai daugiausia lietuš slavų etnogeneze, o šiame Prahos suvažiavime nebuvo nė vieno ta tema pranešimo. Taigi dėmesys baltų ir slavų kalbų seniausiųjų santykių problemai pastebimai silpnėja – matyt, daugiausia dėl tos priežasties, kad, remiantis ligi šiol žinomais faktais ir vadovaujantis dabar domi-

nuojančiais lingvistiniais-metodiniais principais, nieko nauja tuo klausimu negalima pasakyti. Reikalingi nauji konkrečios faktinės medžiagos tyrinėjimai.

Tačiau vis dėlto baltų kalbų duomenimis buvo plačiai operuojama ne viename suvažiavime skaitytame pranešime.

Antai žymusis italų indoeuropeistas Viktorė Pizanis skaitė pranešimą apie baltų, slavų ir iranėnų kalbas, jų atsiradimą aiškindamas ilgaamžę ide. dialektų konvergencija. Šių kalbų grupių charakteris buvęs apibrėžtas eilės erdvės ir laiko atžvilgiu skirtingų izoglosių, kurios iš dalies išplitusios ir anapus šių kalbų grupių arealo. Tyrinėtojo uždavinys esąs nustatyti tų izoglosių kilimo židinius ir jų plitimo kelius, o taip pat tas priešistorines ir istorines priežastis, dėl kurių atskiri ide. dialektai susiformavo į stambesnes grupes.

Suomių akademikas Valentinas Kiparskis savo pranešime nagrinėjo baltų ir slavų kalbų etimologijos problemas – artimos arba visai tos pačios reikšmės žodžių skardžiųjų ir dusliųjų priebalsių kaitą šiose kalbose. Kaitos priežastis V. Kiparskis mėgino aiškinti ugrofinų kalbų įtaka. V. Kiparskio pranešimas paskelbtas „Scando-slavica“ XIV tome („Slavische und baltische b/p - Fälle“, p. 73–97).

Baltarusijos TSR Mokslų akademijos Kalbotyros instituto mokslinis bendradarbis Mikolajus Birila skaitė kartu su Lietuvių kalbos ir literatūros instituto darbuotoju Aleksandru Vanagu parašytą pranešimą apie lietuviškus elementus baltarusių onomastikoje. Svarbiausias jų pranešimo tikslas buvo išryškinti ne baltiškuosius, bet lietuviškuosius, tai yra jau gerokai vėlesnius substratinius reiškinius baltarusių vardyne. Autoriai, remdamiesi darybinių formantų geografija, mėgina nustatyti ir tų reiškinių paplitimo plotą. Pranešimas atskira knyga išleistas Baltarusijos TSR Mokslų akademijos Minske (M. B. Бірыла, А. П. Ванас, Літоўскія элементы ў беларускай анамастыцы, Мінск, 1968).

Baltų kalbų medžiaga savo pranešime gausiai operavo ir R. Jakobsonas, kurio pranešimas buvo skirtas lyginamajai indoeuropiečių mitologijai slavų kalbų duomenų švietimoje. Jis ėmėsi konkrečiai nagrinėti rytinių slavų teonimo *Veles*, *Volos* etimologinius ryšius, susiedamas jį genetiškai su liet. *vėlinas*, *vėlė*, *veliōnis*, *Veliuonā*, latvių *vēlīns*, vedų *Varuṇa Asura* ir kt. Remdamasis kai kuriais šioms dievams mitologinės tradicijos suteikiamais epitetais (plg. vedų „tūkstantakis“ *Varuṇa*, s. airių *fili* „aiškiaregis, magas“), R. Jakobsonas šių teonimų grupei rekonstravo ide. šaknį **uel-* „зрение, зоркость, прозорливость, прозрение“, kartu visai naujai interpretuodamas ir baltų kalbų duomenis, kurie paprastai yra siejami su ide. šaknimi **uel-*, reiškiančia „mirti“ (plg. toch. A *wäl-* „sterben“, hier.-het. *uala(n)da-*, *uala(n)dala-* „tot, verstorben, gefallen“ etc.).

Pats reikšmingiausias momentas baltų kalbų tyrinėtojų suvažiavimo metu, be abejo, buvo Tarptautinės Komisijos baltų–slavų santykiams tyrinėti posėdis. Šios komisijos pirmininkas akad. Kostas Korsakas, atidarydamas posėdį, nušvietė baltistikos ir lituanistikos ryšius su Čekoslovakija, pabrėždamas šios šalies mokslininkų – Pavelo Josefo Šafaržiko, Leopoldo Geitlerio, Josefo Zubato, Vaclavo Macheko ir kt. – nuopelnus lietuvių ir latvių filologijai. Akad. K. Korsakas pabrėžė ir tą labai džiuginantį faktą, kad įžymiųjų čekų mokslininkų baltistinės tradicijos sėkmingai tęsiamos ir šiaudien. Toliau jis charakterizavo svarbiausius pastarųjų metų baltų filologijos laimėjimus ir, apibūdindamas Komisijos veiklą per penkmetį po Sofijos slavistų suvažiavimo, pažymėjo, kad „Komisijos veikla, nepaisant kai kurių esminių jos darbo trūkumų, suvaidino teigiamą vaidmenį, aktyvinant baltų–slavų santykių tyrinėjimą, ir ypač pastebimą įtaką ji darė tolimesnei baltistikos raidai“².

² Akad. K. Korsako ataskaita apie Komisijos veiklą išspausdinta Čekoslovakijos Mokslų akademijos žurnale „Slavia“ (1968, Nr. 2, 404–406).

Maloni staigmena Komisijos dalyviams buvo Jugoslavijos akad. Franco Bezlajaus pranešimas apie slovėnų ir baltų kalbų leksines paraleles. Pranešėjas, keletą pastarųjų dešimtmečių intensyviai dirbdamas prie etimologinio slovėnų kalbų žodyno, aptiko nemaža slovėniškų žodžių, kurie, neturėdami atitikmenų kitose slavų kalbose, galimi etimologizuoti, remiantis baltiškąja medžiaga. F. Bezlajus surinko gana didelę tokių žodžių grupę. Žinoma, dėl kai kurių šių žodžių giminystės su baltiškaisiais žodžiais galima abejoti, tačiau pats tokių žodžių egzistavimo slovėnų kalboje faktas yra labai įdomus. Juo remiantis, galima daryti ir bendresnio pobūdžio išvadas apie seniausius baltų ir slavų kalbų santykius, ir veikiausiai teisingas autorius, teigdamas, kad „Die hohe Anzahl der bis jetzt noch nicht bemerkten Parallelen aus dem slovenischen Wortschatz mit den baltischen Sprachen wird mit der Zeit zwingend auf eine teilweise Revision der jetzigen Standpunkte hinsichtlich der balto-slavischen Sprachgemeinschaft Einfluss haben müssen“ („Linguistica“, VIII, 1968, p. 81). Į leksinius baltų kalbų ryšius su pietų slavų kalbomis dėmesį atkreipė velionis Vladislavas Iličius-Svityčius jau IV slavistų Maskvos suvažiavime, tačiau jis daugiausia operavo bulgarų kalbos duomenimis. F. Bezlajaus pranešimas paskelbtas Liublįjanoje leidžiamame periodiniame leidinyje „Linguistica“ (VIII, 1, p. 63–81).

Tiek dėl pranešimo, tiek ir dėl Komisijos veiklos, jos ateities uždavinių posėdyje kilo gyvos diskusijos. Posėdyje kalbėjęs prof. Viktoras Holtumas (Anglija) išdėstė savo pažiūras baltų ir slavų kalbų giminystės klausimais, paliesdamas ir metodologinį baltų ir slavų kalbų seniausiųjų santykių problemos aspektą ir ypatingą dėmesį atkreipdamas į baltų ir germanų kalbų santykių tyrinėjimą: „Be to, reikia atsižvelgti ir į tą aplinkybę, kad baltų kalbų grupė turi senų bendrų bruožų su germanų grupe, kad ji greičiausiai užėmė tarpinę padėtį tarp ide. dialektų, vėliau susiformavusių į germanų kalbas, ir tų, kurie

paskui išriedėjo į slavų kalbas... Svarbus indėlis į baltų ir slavų kalbinių santykių tyrinėjimą būtų panašaus žodyno sudarymas [turimas galvoje R. Trautmano „Baltisch-slawisches Wörterbuch“. – A. S., S. K.] iš baltų ir germanų bendrosios leksikos, kadangi nepakanka baltų ir slavų kalbinius santykius tyrinėti izoliuotai – reikia nustatyti, kokių laipsniu jie buvo glaudesni, negu, sakysim, baltų–germanų. Pageidautina peržiūrėti baltų ir germanų kalbų fonetikos, morfologijos ir sintaksės sričių santykius ir, gal būt, reviduoti R. Trautmano darbą. Tam tikslui reikalingas didesnis germanistų ir baltistų bendradarbiavimas“. Prof. Samuilas Bernšteinas (TSRS) posėdžio dalyvius supažindino su Maskvos baltistų tyrinėjimais, ypačingą dėmesį skirdamas Vladimiro Toporovo rašomai monografijai apie senovės prūsų kalbą. Prof. S. Bernšteinas labai teigiamai įvertino pastarųjų metų lietuvių kalbinių darbų. Profesorius Kristianas Stangas (Norvegija), posėdyje kalbėjęs lietuviškai, labai šiltais žodžiais atsiliepė apie „Baltistics“ žurnalą. Posėdyje taip pat kalbėjo profesoriai Velta Rūkė-Dravinia (Švedija), Ivanas Duridanovas (Bulgarija), Tarptautinio slavistų komiteto sekretorius prof. Liubomiras Durovičius (Čekoslovakija) ir kt.

Į Komisijos posėdį atsilankė apie keturiasdešimt mokslininkų iš keliolikos šalių, jų tarpe, be jau minėtų, buvo tokie mūsų filologams puikiai žinomi asmenys, kaip Janas Safarevičius (Lenkija), Pavelas Trostas (Čekoslovakija), Ervinas Košmyderis (Federatyvinė Vokietijos respublika), K. Donelaičio „Metų“ į čekų kalbų vertėja Hana Jechova ir kt.

Posėdyje prieita nuomonės, jog ateityje Komisija savo veiklą turėtų išplėsti – jos uždavinys būtų koordinuoti ir skatinti ne tik lingvistinius, bet ir literatūros bei folkloro lyginamuosius tyrinėjimus.

Turint galvoje šiuos ateities uždavinius, be to, norint kiek praplėsti ir „geografinius“ Komisijos rėmus, Komisija buvo papildyta

naujais nariais, kuriais išrinkti: Miuncheno universiteto profesorius E. Košmyderis, savo metu profesoriavęs Vilniuje ir redagavęs pirmąjį baltų ir slavų ryšiams skirtą žurnalą „Balticoslavica“; prof. Ježis Antonievičius, Balstogėje leidžiamo tęstinio „Acta Baltico-Slavica“ leidinio redaktorius; Zadaro (Jugoslavija) universiteto profesorius Daliboras Brozovičius, pastaruoju metu labai susidomėjęs baltų–slavų kalbinių ryšių problema; Latvijos TSR Mokslų akademijos Kalbos ir literatūros instituto direktorius Janis Kalnins. Labai sveikintina, kad pagaliau į Komisijos sudėtį įtrauktas latvių filologų atstovas, nes ligi šiol latvių filologai, tiriant tiek bendrąsias baltistikos problemas, tiek ir baltų–slavų santykius, buvo kiek pasyvoki.

Kiekvienas lietuvis paprastai jaučia didelį malonumą pakalbėti lietuviškai su kitataučiu, niekada nebuvusiu Lietuvoje ir beveik nebendravusiu su lietuviais. Šį kartą Lietuvos atstovams tokį malonumą teikė čekas Jiržis Marvanas ir šveicaras Janas Pėteris Locheris. Šie jauni mokslininkai daugiausia iš knygų visiškai sklandžiai pramoko lietuviškai. J. Marvanas yra P. Trosto mokinys, o J. Locheris, be kita ko, lituanistiką studijavęs Jungtinėse Amerikos Valstijose. Šiuo metu jis dirba Neušatelio (Neuchatel) universitete, kurio rektoriumi kadaise buvo įžymusis baltistas Maksas Nydermanas. Taigi baltistikos tradicijos Šveicarijoje tęsiamos. Lietuviškai pramokęs ir jaunas vengrų mokslininkas, didelis mūsų literatūros propaguotojas Endrė Bojtaras.

Malonu buvo susitikti ir iš Lietuvos kilusių žmonių, atstovaujančių kitų šalių slavistikai. Štai suvažiavime dalyvavo kanadietė Ana Paškevičiūtė - Druji (Drouilly) su savo vyru Monrealio universiteto profesoriumi, Helenė Graudušus, Regensburgo (Federatyvinė Vokietijos respublika) universiteto rusų, serbų ir lietuvių kalbų dėstytoja, Lucija Jurgutytė - Baldauf, Miuncheno universiteto lietuvių kalbos dėstytoja, Eva Herman, Miunsterio universiteto studentė.

Suvažiavimo metu veikė didelė knygų paroda. Nemažas standas buvo skirtas ir Lietuvos TSR bei Latvijos TSR filologų darbams – akademiniam „Lietuvių kalbos žodynui“, akademinėms latvių ir lietuvių kalbų gramatikoms, lietuvių ir latvių tautosakos rinkiniams, A. Uozuolo, Z. Zinkevičiaus monografijoms ir kt. Baltistikos problemoms skirtų leidinių buvo ir kai kurių užsienio šalių stenduose. Antai Federatyvinės Vokietijos respublikos stende vienas pagrindinių eksponatų buvo penkiatomis M. Nydermano Fr. Brenderio, A. Seno, A. Salio lietuvių-vokiečių kalbų žodynas bei A. Kuršaičio lietuvių-vokiečių žodyno pirmasis tomas. Skandinavijos slavistų stende, gal būt, pats reikšmingiausias eksponatas buvo Kr. S. Stango „Lyginamoji baltų kalbų gramatika“. Atskirame „tarptautiniame“ stende, kuriame buvo eksponuojami įvairių šalių leidiniai, specialiai skirti VI Slavistų suvažiavimui, buvo galima matyti ir „Lietuvių kalbotyros klausimų“ X tomą („Baltų ir slavų kalbų ryšiai“) bei „Baltisticos“ IV tomo 1 sąsiuvinį.

Tiesiogiai ar netiesiogiai baltistikos problemas liečia nemaža pranešimų, neskaitytų suvažiavimo metu, tačiau paskelbtų suvažiavimui skirtuose leidiniuose. Šių darbų tarpe norėtusi atkreipti ypatingą dėmesį į maskviečio kalbininko Viačeslavo Ivanovo pranešimą, skirtą indoeuropiečių veiksmažodžio istorijos klausimams („Отражение двух серий индоевропейских глагольных форм в праславянском“, – „Славянское языкознание“, Москва, 1968, p. 225–276).

Suvažiavimo metu senasis Prahos Karlo universitetas pagerbė keturis slavistikai ir apskritai filologijos mokslui labai daug nusipelnčius mokslininkus – Vladimirą Georgijevą (Bulgarija), Vitoldą Doroševskį (Lenkija), Romaną Jakobsoną (Jungtinės Amerikos Valstijos) ir Viktorą Žirmunskį (Tarybų Sąjunga), suteikdamas jiems garbės daktarų vardus. Pagerbimo ceremonijos vyko be galo iškilmingai – su vargonais, procesijomis, to-

gomis ir kitais tradiciniais senojo universiteto atributais.

Suvažiavimo dienomis teko patirti, kaip įvairių šalių atstovai domisi mūsų filologų darbais, kaip jie gerai vertina akademinį Lietuvių kalbos žodyną, gramatiką, „Baltisticos“ žurnalą, atskirų kalbininkų monografijas.

VI Tarptautiniame slavistų suvažiavime iš mūsų respublikos, be akad. K. Korsako, dalyvavo Lietuvių kalbos ir literatūros instituto moksliniai bendradarbiai Simas Karaliūnas, Algirdas Sabaliauskas ir Vilniaus Pedagoginio instituto dėstytoja polonistė Ana Kaupuž.

VII Tarptautinis slavistų suvažiavimas įvyks 1973 metais Varšuvoje. Tikėkimės, jog ir jame baltistika atras prideramą vietą, nes jau susidarė beveik šimtmetinė tradicija – kur klesti slavistika, visuomet atsiranda palanki dirva ir baltistikai. VII Varšuvos slavistų suvažiavimui baltistams jau reikėtų pradėti ruošti dabar – suintensyvinti baltų ir slavų santykių tyrinėjimą, numatyti pranešimų tematiką. Ruošiantis naujam tarptautiniam slavistų suvažiavimui, labai teigiamą vaidmenį turėtų suvaidinti Tarptautinės komisijos baltų ir slavų santykiams tyrinėti plenarinis posėdis, kurį, Tarptautinio slavistų komiteto nutarimu, pageidaujama sušaukti Tarybų Sąjungoje dar prieš VII slavistų suvažiavimą.

A. Sabaliauskas, S. Karaliūnas

Lietuvių kalbos atlaso rengimo klausimai

Viena jauniausių lietuvių kalbotyros šakų yra lingvistinė geografija. Publikuotus šios srities darbus iki šiol sudarė tik negausūs įvairiuose respublikos moksliniuose leidiniuose pasirodę straipsniai, kuriuose duotas vienas kitas žemėlapis išryškino atskirų lietuvių kalbos gramatikos ar leksikos reiškinių geografiją, prisidėjo prie jų kilmės tikslesnio nušvietimo. Pastaraisiais metais svarų indėlių